

דבר העורך

גיליון 25 של גילוי דעת נפתח בשלושה מאמרים העוסקים, כל אחד בדרכו, באפשרות להרחיב את גבולותיהן של מסגרות חינוכיות מוכרות. הכותבים אינם מבקשים לוותר על המסגרת – הקורס האקדמי, בית הספר, תוכנית הלימודים או הוראת המקצוע – אלא לבחון כיצד אפשר ליצור בתוכה מרחבים של הקשבה, תנועה, חקירה ומשמעות. מפגש משפחתי סביב שיר ילדות של קרוב משפחה מבוגר, יציאה מן הכיתה אל היער, וניסיון ללמד תנ"ך באמצעות התבוננות גופנית ורגשית מציגים בגיליון מחשבה חינוכית המבקשת לקרב בין ידע לחיים, בין למידה לחוויה, ובין היחיד לקהילה.

במאמרה של אפרת ברט נבחנת התנסות בין-דורית בקורס "שורשים מוזיקליים" במכללת דוד ילין, שבו התבקשו סטודנטים בוגרים לראיין קרוב משפחה מבוגר על שיר הזכור לו מילדותו, ולהציג את החוויה בכיתה. ברט מראה כיצד שיר משפחתי יכול להפוך ליותר מזיכרון מוזיקלי: הוא נעשה פתח לשיחה על ילדות, עלייה, שפה, מסורת וזהות. היבט יפה במיוחד העולה מן המאמר הוא האופן שבו המשימה הלימודית משנה את יחסי היומיום במשפחה. הסטודנטים, שעבור חלקם המפגש עם הורים או קרובים מבוגרים קשור בעיקר לדאגות היומיום, מוזמנים להקשיב לסיפורים ולזיכרונות שמעלה השיר, ולחלוק עימם חוויות חיים. מתוך כך נוצר מרחב של הכרה הדדית: המבוגרים זוכים לנראות ולתחושת ערך, והסטודנטים מגלים מחדש את שורשיהם ואת מקומם ברצף הבין-דורי.

במאמרו של גידי טל, גרעון דישון ודנה ודר-וייס נבחן מפעל "ימי היער" בבתי ספר יסודיים בישראל – ימים קבועים שבהם תלמידים יוצאים מן הכיתה אל מרחב טבעי סמוך לבית הספר. מתוך תצפיות באחד עשר בתי ספר, המחברים מראים כי היציאה אל היער היא הזדמנות לבחון מחדש את הרגליו העמוקים של בית הספר, ובהם חלוקת הזמן, ארגון המרחב, יחסי המורים והתלמידים ואופני הלמידה עצמם. היער מתגלה במאמר כמרחב שבו אפשר "לנשום", לא בשל היותו מנותק מבית הספר, אלא כמרחב ביניים המאפשר יותר תנועה, התנסות, חקירה חושית, יחסים גמישים ולמידה שאינה מוכתבת מראש. בדרך זו מציע המאמר מבט מפוכח ומעניין על יכולתו של בית הספר להתנסות בפדגוגיה מסוג אחר, גם כאשר הוא נותר חלק מן המערכת הפורמלית.

במרכז מאמרם של רחל שאול, נעמי לוסין ושחם גבע עומד אחד האתגרים המתמשכים והעיקשים שעומדים בפנינו כממלכת ישראל: כיצד ללמד תנ"ך בעידן שבו תלמידים רבים חווים את המקרא כטקסט מרוחק, טעון וקשה להבנה, שאינו רלוונטי לעולמם. המחברים אינם מבקשים למצוא מענה לאתגר באמצעות הגמשת תוכנית הלימודים או התרחקות מן הטקסט, אלא להפך, באמצעות גישה אליו בדרך שונה. הם מציעים לשלב בהוראת התנ"ך פרקטיקות של חינוך קונטמפלטיבי: הקשבה, תרגול גופני, כתיבה רפלקטיבית ושיח רגשי מוסרי. כך, סיפורים כגון קין והבל, עקדת יצחק ואהבת יעקב לרחל מזמנים בירור של סוגיות שמעסיקות בני נוער גם היום: כעס וקנאה, שתיקה ואחריות, אהבה ודחייה. המאמר מציע מודל ראשוני וזהיר להוראה שבה המקרא אינו רק חומר לבגרות, אלא מרחב חי של מחשבה, התבוננות עצמית ומפגש עם הזולת.

במסגרת אזוריות כאוטופיה מציעה רונה ברנס לחשוב מחדש על מושג האזרחות דווקא כשהשיח הפוליטי בישראל שבוי בזהויות מתחרות ומקריין פיצול וייאוש. ברנס מבקשת להרחיב את האזרחות מעבר למוכנה המשפטית או הבירוקרטית, ולראות בה אידיאל פוליטי תרבותי: מרחב שבו בני אדם אינם מוותרים על זהותם הלאומית, הדתית או הקהילתית, אך לומדים לדמיין עצמם גם כשותפים באחריות לגורל המקום שבו הם חיים. מתוך עיון במסורת הפוליטית המערבית, בציונות המוקדמת ובמציאות הישראלית שלאחר ה-7 באוקטובר, היא מציעה את האזרחות כאופק אוטופי מפותח – לא הבטחה לפתרון מהיר, אלא שפה פוליטית שיכולה להחזיר למרכז את רעיון שותפות הגורל, שיתוף הפעולה והמחויבות ההדדית. המסה מזמינה את הקוראים לראות באזרחות מעבר למעמד חוקי, גם אפשרות לדמיון פוליטי חדש בישראל.

שתי סקירות הספרים החותמות את הגיליון ממשיכות, מזווית אחרת, את העיסוק בזיכרון, זהות ואפשרות לעיין מחדש בעבר. בסקירתה על ספרו של אייל נווה, דמדומי הימים: ביוגרפיה מתעתעת של בן הארץ, נכנסת אורית רוזין אל מרחב ספרותי והיסטורי שאינו מתמסר בקלות להגדרה: אין זה ממואר רגיל או רומן בדיוני, אלא סיפור חיים שמתעתע במכוון בין מה שהיה לבין מה שאולי יכול היה להיות. דרך דמותו של יורם, בן דמותו של נווה, נפרשת ילדות ישראלית במרכז הארץ של שנות החמישים והשישים של המאה העשרים, על יחסי המשפחה והקהילה, סממני המעמד והביטחון העצמי, וגם על נקודות העיוורון שלה. בהדרגה הופך הסיפור הפרטי למסע של התפכחות: מן הילדות הבורגנית ברמת השרון, דרך

שבר מלחמת יום הכיפורים, ועד חשבון נפש מאוחר של היסטוריון המביט במדינה שאהב ושואל מה נותר מן הסיפורים שעליהם גדל. רוזין רואה בספר עדות רגישה לדור שנושא עמו פצעי עבר, אשמה וחיפוש אחר עתיד, אך גם קוראת אותו כטקסט שאינו מוותר לגמרי על האפשרות לדמיין עתיד.

בסקירתה על ספרה של נורית כהן, **רוזה: מסע ציוני מהפוגרום ברוסיה עד רצח רבין**, עומדת שרון גבע על האופן שבו הספר מציב במרכז את רוזה כהן – מהפכנית, פעילה ציונית, אשת חינוך ומפקדת ב"הגנה" – שדמותה מזוהה כיום בעיקר כאימו של יצחק רבין. גבע מדגישה במיוחד את עבודת השחזור העדינה הנדרשת כאשר המקורות הישירים דלים: כיצד כותבים חיים של אישה שלא הותירה אחריה יומן או אוטוביוגרפיה, אך הייתה מעורבת בצמתים מרכזיים של תולדות היישוב. מתוך הקריאה הזו עולה גם שיעור רחב יותר על כתיבת היסטוריה של נשים, על מגבלות הארכיון ועל האפשרות לראות מחדש תקופה מוכרת דרך דמות שנדחקה לשוליה. ברקע הגיליון עומדת המציאות הישראלית של השנים האחרונות, ובייחוד של השנה האחרונה: מציאות של מלחמה מתמשכת, עומס רגשי, אי-ודאות וקיטוב גובר, המורגשים היטב גם במערכת החינוך. המאמרים, המסה וסקירות הספרים אינם מציעים מענה ישיר למשברים אלה, אך כולם פונים אל מרחבים שבהם אפשר עדיין לבנות קשר ומשמעות: שיחה בין דורות, למידה מחוץ לכיתה, מפגש מחודש עם טקסט מקראי, מחשבה על אזרחות, וקריאה מחודשת בעבר האישי והלאומי. מתוך המרחבים האלה עולה הזמנה להמשיך לטפח הקשבה, אחריות ודמיון חברתי גם בזמן של שבר.

**ד"ר מעין מזור,
העורך הראשי**